

No zahyn, studom večným zahyn, poľá duša,
čo o slobodu dobrý ľud mój mi pokúša.
Lež, večná meno toho nech ovenčí sláva,
kto seba v obeť svätú za svoj národ dáva.
A ty, mor ho! – hoj, mor ho! detvo mójho rodu,
kto kradnou rukou siahne na tvoju slobodu;
a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom.

Forma

Skladba má združené rýmovaný verš, veršový systém – sylabizmus (dodržiavanie rovnakého počtu slabk vo verši).

Používa 13-slabičný verš.

Hrdinská skladba nemá úvodný obsírný opis prostredia a okolnosti. Autor pôsobivo využíva **personifikáciu, metaforu, zvukomalebnosť**:

orol – symbol slobody a neohrozeného boja,
orli – slovenski bojovníci,
surmity – volajú do zbroje = personifikácia,
svieti pevný hrad = metafora,

zem dupotom a nebo rykom sa otriasa = metafora,

Duní Dunaj a luna za lunou sa valí – zvukomalebnosť (navodenie
d n d n l n l n v l zvukového dojmu výberom
hlások),

Zasurmlí surmity = zvukomalebnosť.

z s r m s r m

Autor pôsobivo využíva **modalitu veti**: veľmi často je tu **zvolanie**,
pokrik – *Mor ho!*

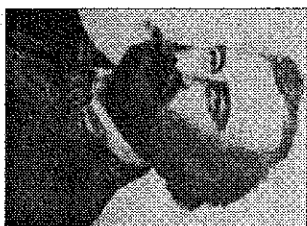
Otázka: A tí krvitým železom čo nad nami vládli,
káže sú?

Z formálnej stránky je pozoruhodné, ako autor narába s jednoslabičným slovom (hoci ešte používa slabičný verš). Posledná strofa má 12 veršov a všetky sa už začínajú **jednoslabičným slovom**.

Použitá literatúra: Chalupka, S.: Mor ho! a iné. Bratislava: Tatran, 1974.

SMRŤ JÁNOŠÍKOVA

Maistrovsky rozvinutá jánošíkova téma. Heroizmus a tragika Jánošíka symbolizuje osud slovenskej romantikkej generácie. Postava Jánošíka nie je historická, autor sa inšpiroval ľudovými povestami a rozprávkami. Po mnohé roky toto dielo bolo zdrojom národného povedomia.

Autor: JÁN BOTTO (1829–1881), študoval na evanjelickom lýceu v Levoci, neskôr zemeňerácke inžinierstvo v Pešti, pracoval ako zememerač v Martine, Banskej Štiavnici a v Banskej Bystrici. Bol najmladším členom Štirovej školy. Patrí do slovenskej romantikkej literatúry. Písal poéziu. Vynikol vo využívaní alegorie.

- **Úvar**: lyricko-epická skladba, autorom nazvaná romancou.
- **Kompozícia**: Básnická skladba sa skladá z predspevu (Úvod) a deviatich spevov.
- **Dejová línia** slabá, bez epizód. Napriek výnimočnosti života zbojníka si autor vyberá zlapanie, väznenie a popravu Jánošíka, čím symbolizuje stav národného hnutia po neúspešnej revolúcii 1848/49. Zjednocujúcim kompozičným prostriedkom jednotlivých spevov je **princíp kontrastu**, protikladu. Napr. vatra horiaca – vatra zhasínajúca; sloboda vo voľnej prírode – štyri steny temnice; tma – svetlo, noc – deň; skutočnosť – alegória.

Postava

Jánošík je v prvých dvoch spevoch predstaviteľom profíundálneho odboja a postavou z ľudovej slovesnosti.

V IV. speve sa mení na romantického hrdinu a v V. speve na bojovníka za práva slovenského národa. V IX. speve je alegorickou bytosťou.

I. spev – Jánošík výzorom, vlastnosťami zodpovedá ľudovej tradícii. Má nezvyklé oblečenie – červeny dolomán, zelenú košielku – a zbraň. Je prísny k bohatým a láskavý k poddaným, štedro „*meria dukátky z klobúka*“ a vzácnu látku „*meria od buka do buka*“. Vzbudzuje rešpekt u pánov až v Budline. Družina je mu oddaná, siroty sa za neho modlia.

II. spev – Jánošík má nadprirodzené schopnosti presne tak, ako to podáva ľudová rozprávka. Je nezraniteľný ani „*more drábov*“ ho nezastraší, lebo má v opasku silu, ktorú možno zničiť strelou spakrucky. Prírodné záhadyne zameranie postavy vrcholí. Po zlapaní sa Jánošík väzňateľov pýta, koľko rokov oni zdieľajú ľud, keď jeho idú súdiť za sedem rokov zboja. Hrdlo odmieta vykúpiť si slobodu zlatom zo svojich bájných pokladov: „... *teraz ma zjedzte, keď ste si ma upiekli*.“

III. spev – Postava Jánošíka je pasívna – je väzňom, svoj žiaľ vypovie dievčina – duša ľudu.

IV. spev – Jánošík je romantickým hrdinom, trpiacim protikladom sna a skutočnosti. Vo sne je voľný – v skutočnosti je pripútaný o skalu. Nezlomenej ani v tejto situácii: „*ričky, nožky krvavé – a úsmev na tvári*.“

V. spev – Postava prechádza ďalšou transformáciou. Ústa väzňa hovoria slová štúrovcov – národných buditeľov. Jánošík obžaláva ministra Bacha za príkaz: „*Spat večne*“, ktorý vydal národom rakúskej monarchie po revolúcii 1848/49. Zakázal akýkoľvek národný pohyb. Vyjadruje vieru tých, ktorí za práva svojho národa bojovali a prehrali: „*No príde i prísť musí ten veľký deň súdu – a za stól si zasadne pravda nášho ľudu*.“

So silným emocionálnym nábojom vyjadril pocity romantikov, ktorí prví išli bojovať za národné práva a prví boli potrestaní šibenicou, väzením alebo policajným dozorom:

„*My skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!*“

Jánošík presne formuluje, za čo ho (i iných) idú potrestať:

„*Preto, že som tá schytil, keď tá psi trhali,*

i vyniesol omdleť medzi Tater skaly;“ (slobodu)

To už nehovorí zbojník, ktorý bohatým bral a chudobným dával, ale ten, ktorý na poslednú chvíľu oživil národnoslobodenecké hnutie. Preto je tu i badateľný zemepisný posun – od Kráľovej hole k Tatrám, teda symbolu celého Slovenska.

VI. spev – Jánošík vystupuje vo veľmi ušľachtilej podobe, nie je už jedným z ľudu, ale svojim nadhľadom, schopnosťou analyzovať situáciu

ľudu, stojí ako jeho duchovný vodca – cíti sa zodpovedný za osud ľudu. U čitateľa to môže evokovať predstavu, že sa nepríhovára len ku kňazovi, ktorý ho odpravádza na poslednej ceste, ale že hovorí k širšej spoločnosti. Presne vystihuje stav bezmocnosti a neuvedomenia slovenského ľudu v minulom storočí:

„*Že žiť nezná, nebožiatko, a zomrieť nemôže*.“

VII. spev – Zaznamenávame návrat k „tradícnej“ romantikej podobe hrdinu. Jánošík stojí neohrozený pred šibenicou, zrak upretý na svoj kraj a myslou pri najbližších. Príroda sa spolupodieľa na atmosfére – „*hory stenajú jeho žiaľom*“, „*šince v zlatej kolske nad horou umiera*“.

VIII. spev – Jánošík ako postava tu nie je prítomný, ale je prítomný v rodiaciach sa mýtoch o jeho osobe. Ľud si rozpráva o jeho pokladoch a jeho zmŕtvychvstaní.

IX. spev – Jánošík je alegorickou bytosťou, presne takou ako víla či Rusalka. Je ženichom kráľovnej víl.

■ **Kompozícia:** Skladá sa z predspevu (Úvod) a deviatich spevov. Spevy sa kompozične a štýlovo dost líšia, nájdeme tu prevládajúci opis a charakteristiku – I. spev; prerozprávanie zlapania – II. spev; žalospiev – III. spev; reflexie (úvahy) – IV. a V. spev. Prvý spev je pôsobivo rámcovaný motívom vätty. V úvode žiariacej, v závere zhasínajúcej.

Dej a ukážky

Úvod – básnik vypúšťa svoje myšlienky – dievky a obáva sa, ako budú prijaté. Chce ukázať čitateľovi „*voľné deti prírody*“, práve oni, „*sokoli*“, ukážu „*cestu ku sľuku slobody*“.

I. spev

Dielo začína obrazom vätty a hôrných chlapcov:

Hori ohnik, hori na Kráľovej hole.

Ktože ho nakládal? – dvanásť sokoli.

Dvanásť sokoli, sokolovia bieli,

akých ľudské oči viacej nevideli!

Dvanásť sokoli, sokolovia Tatter,

akoby ich bola mala jedna mater;

Žijú slobodne, vedľa o nich až v Budline:

Keď vättru rozložia na hronskom pohorí;

v dvanásť stich stolicach biely deň zazorí.

A keď si od zeme chlapci zadupkajú:
dvanásťim stoliciam žilky zatínajú.
Hoj, a keď nad hlavou palošík im blyсне:
to až hen v Budahe srdce pánom stísne!
Hory, šire hory – to ich rodné dvory,
hole, sivé hole – to ich volné pole –

V očiach ľudu sú vykonávatelmi spravodlivosti:

Od Tatier k Dunaju ľudia si šopkajú:
ber, pane, tie dane, však príde rákanie.
Ber, vílko, však ty to zaplatíš raz kožou!
nezvieš skiaď, iba keď zblyсне dvanásť nožov:
„Stoji tisíc hrmených!“ – vyskočia desiatí –
„stoji! – daj Bohu dušu a chlapcom dukáty!“
Nad hlavou palošé, na prsiach pištole:
„Sem, pane, tie zdrané slovenské mozole!“

Ich kapitán vzbudzuje rešpekt pánov a lásku ľudí, oddanosť vo svojej družine:

Od Tatier k Dunaju siroty spievajú:
Dajže, bože, šťastia hornému šuhaj!
Šťastia, Bože, šťastia zrána i zvečera,
a to takou mierou, ako nám on merá.
Merá nám on, merá dukáty z klobúka,
červenú angliu od buka do buka.

Nad horou na skale perečko sa behá:
ktože sa, chalupy, traste sa, kaštiele!
Bo kohos' Janošík na paloš' načiara,
tomu nespomôžu ani tria cisára;
a komu odpiše listoček tritrohý,
toho nezachránia mýry do oblahy.
Raz junák zapískne – z dvanásť pušiek blyskne;
druhý raz zapískne – tisíc chlapcov zvyšskne;
tretí raz zapískne – šabličky zazvonia
zhora od Považia, zhora od Pohronia –
a jediným sa hlasom ozvú štyri strany:
„My sme u nás doma – my sme tuhá pátni!“

Horní chlapci sedia pri vatre, oheň – symbol slobody a odboja – slabne, až nakoniec zhasína:

Už ten plamenček pomaly zhasína –
už temno, už ticho jak v strede cintorína.
A kdeśi čo zvolá ako nadzemská moc:
„Janošík lapený! – Šuhajci, dobrú noc!“

II. spev

Spev je rámcovaný motívom pastierika a stáda, za ktorým už nikdy Janošík nepôjde.

Janošíka zlapali. Perozprávavanie sa graduje na trikrát:

Janošík si ešte popýja pomaly –
a pohon sa nášho dverami dnuká valí:
„Chyťte ho!“ – No len, no! sadkajte si málo,
ešte mi tu kvapka vínečka zostalo!
„Chyťte ho!“ – Ktože to? ty, Gajdošík zradný?!Ty zradca? – teda ty samý prvý padni!
A tu jediným chmatom odhrapi roh stola:
zafundži! – a zradný Gajdošík mŕtvola.

I bol by už Janík na slobode býval,
keby sa na neho zlý duch nebol dával.
No, baba, babečka zavrešti z prúpecka:
„Podsypite mu hrachu, budete bez strachu!“

Nasypali hrachu pod jelenie nôžky:
hneď mu dali na ne centové ostrôžky.
A bol by už Janík na slobode býval,
keby sa na neho zlý duch nebol dával.

No, baba, babečka zavrešti z prúpecka:
„Rúbite mu do pása, tam je jeho spásaj!“

Strela spakrucky prestrihne čarovnú žilku v opasku a Janošíka zlapajú. Na obvinenie, že zbijal, odpovedá:

„Zbijal som ja, zbijal, boji za pravdu bijal,
čiernu krv tyranov trávníček popýjal;
zbijal som ja, zbijal, sedem rôčkov v lete:
a vy že odkedy ten biedny ľud drete?“

III. spev

Je noc. Dieta voľnej prírody je v mestskej temnici. Všade okolo smrtný spánok a nešoboda. (Nephati to len pre jedno konkrétne miesto, ale pre celú krajinu.)

K čiernej veži ktosi prichádza:

Či to anjel poslaný s palmami pokoja?
Či prišla, mŕtvý ľud môj, k nemu duša tvoja?

Janičko, Janičko, ty moje srdiečko –
ohlás sa, kdeže si, nesiem ti perečko!
Nesiem ti perečko v svojej pravej rúčke:
jej, beda, prebeda, už sme na rozlúčke!
Jedna cesta hore, druhá cesta dole:

*I piúška dnu okienkom kvietky ľaliové,
i načúva schýlená, čo jej milý povie.
A sotva sa tie kvety v čiernej tme stratili,
už hlas známy zastená z hĺbky tej molyby:
„Zbohom!“ – A deva „Zbohom!“ vzdychne jak ozvena
a ako kvet podkátý padá na kolena.*

IV. spev

Hrdina snívajúci o slobode – s rukami prikútyrmi o skalu spí a v spánku je opäť slobodný:

*On spí – mladý syn Tatier, zbičovný zlostne;
tu skovaný v okovoch, ale voľný vo sne.
Oj, spi, duša mladaúška, spi pekry dlhý sen –
keď v skutku nie, svoj život skonč trebars vo sne len.
Spi opretý na klate, odetý zo zlata,
ale na ňom nadzemská lígoca sa šata.
Tieň križa mu na prsiach, na čele blesk žiari,
ručky, nožky krvavé – a úsmev na tvári.*

Pomenovania – *šihaj, zbojníček, samopasné dieťa* sa odrazu menia na – mladý syn Tatier, jundák – väzeň.

V dobe, ktorá nedovoľuje čin, je potrebné snívať:

*Snívaj, snívaj o slávy báječnom úslu –
snívaj aspoň, príde čas a sen tvoj sa splní!*

V. spev

Tento spev je potvrdením, že Smrť Janošková je jedno z najromantickejších diel v slovenskej literatúre. Zatiaľ Janoškovým uvedomením si svojho neslobodného postavenia, nasleduje reflexia o voľnosti. Formou je ponáškou na ľudovú pieseň:

*Voľnosti, voľnosti, mŕdval som ťa dosi,
a teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
Voľa moja, voľa, kam si sa podala –
či svetom za letom si mi uletela?*

Končí noc. Zatiaľ deň – pre Janoška nesvitá na živob, ale na smrť. Janošik hovorí za celú štučovskú generáciu:

*Zvonia na deň – mne na noc. Oj, srdce, nežiali:
mý skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!
Spať večne – kto to káže? Boh? – ľudia, tyrani! –
Z polcesty, z sveta mojho, ja ľudmi vyhnaný!
Oj ľudia, ľuď ľudia, vy draví šakali!*

brat životi! skiad to právo? – či sme ho vy dali?

*Ľudia – hej! ľudmi radi menujú sa oni,
ti, čo ľudské i božské šliapajú zákony.
Zákon je len jeden u nich, jeden zákon vlčí;
právo v putách – a pravda na hraniciach biči.
No príde i prísť musí ten bohatier Boží,
čo zákon pošliapany na oktár vyloží;
no príde i prísť musí ten veľký deň súdu –
a za stól si zasadne pravda mojho ľudu! –
Zomrieti! tak výrok, – dobre, ja chodil po zboji;
ale kto viacej zbíjal, ja, či katia mojži?
Ja chodil po zboji, po tom širom poli,
aby som zabudol o ťažkej nevoji,
ja chodil po zboji polanou bezdrakou,
aby som naučil pravde pysných vrahov;
ja chodil po zboji, za slobodou zlatou,
aby som rozrážal putá svojich bratov.
Sloboda, sloboda, slobodienska moja,
pre teba mne páni šibenice stroja!*

VI. spev

Janoška vedú na smrť, príroda to cíti. Janoška môžu pochovať, ale jeho odkaz bude žiť naveky.

*Vejú vetry, vetriská od západnej strany,
kam tie mraky tak letia jak hladní havraní?
Snad na chrábu sniečku? čo, vy chmáry, chcete
sniečko pochovávať? a ono pri svete!
Či by ste ho za živa čiceli v hrob položiť?
Nie! z toho nič nebude – nezomrie, čo má žiť!
Bo, čo ho aj na chvíľu zložitie do jany:
povstane, vyrúbe sa zlatými šablami;
a potom do tej jany – ľahnete vy sami.
Kňaz ho vyzýva k modlitbe:
„Modlime sa!“ kňaz vraví. Za koho? „Za teba!“
Nie, otcé, ja už idem, za mňa sa netreba –
a tam? Boh dobrý, verím, milostive súdi;
za ľud, za ľud nešťastný, za to choré dieťa,
žeby abo ožilo, abo šlo zo sveta! –*

VII. spev

Príroda je pripravená na smrť hrdinu:

*Slnce v zlatej koliske nad horou umiera,
hlucho, temno na vzhode, jak vprostred cmitera.*

*Obloha v ťažkom smútku až k zemi sa zhyňa
sta mať biedna nad rakvou jediného syna.*

Jánošík sa ľúci pohľadom s krajinou a v myslí prechádza známymi miestami:
*Oj, kde máš v svete pátra, ty krásna
vlast moja!*

Pri poslednom pohľade na rodnú zem jediným dvojitým majstrovsky zhodnotí postavene Slovenska po mnohé stáročia:

*Dole – sedliacki orie, na nevlastnom poli,
a hore – ohník horí na Kráľovej holi.*

Kňaz vyriekne: „Amen!“

Jánošík umiera a ocitá sa medzi vŕhami, tam, kam patria všetci nesmrteľní.

Prichádza kráľovský posol s ponukou milosti, ak kráľovi dodá štyri regimenty. Neskorí!

Lud ustrnie a bude roky čakať svojho Jánošíka:

*A to srdca zvieranie viacej neprestane
a hlas ten bude volať na zmrtvých povstanie,
prebije sa cez prsia, cez hory, cez lesy –
bude volať do všetch strán: Janičko! kdeže si?!*

VIII. spev

Slovensko po smrti Jánošíkovej – zaklätá krajina.

Aj keď je pokročilý čas, „jar“ neprichádza:

*Hora v puku, pole v kle utúleno drieme
a ľudia von oblokom na tie holé zeme
znakmi beznádejnymi nemo pozorajú –
s rukami zloženými, čo bude, čakajú.*

Tie zložené čakajúce ruky v rokoch po revolúcii 1848/49 básnika iste veľmi trápili...

Po dedinách si ľudia začínajú rozprávať povesti o Jánošíkových pokladoch, o jeho zmrtvýchvstaní.

IX. spev

Po siedmich rokoch vily, rusalky, družice stroja sobáš Jánošíka a kráľovnej vili: Básnik veri, že po rokoch bude mať Slovensko opäť Jánošíka.

*Pôjdeme my na ten sobáš
v žiare slnka, v hromov hluku,
ponad svetom, Janič, podáš
bielej kráľke pravú ruku.*

*Zaznie pieseň oslávenia,
rozleje sa zemou zore;
svet zlý padne na kolena –
a národ náš vstane hore!*

■ **Forma:** Veršový systém – sylabizmus (rovnaký počet slabík vo verši). Verš – prevláda 12-slabičný verš (alexandrin) s prestávkou po šiestej slabike.

Inšpiračný zdroj: Smrť Jánošíkova je okrem vplyvu K. H. Máchu výrazne ovplyvnená ľudovou slovesnosťou. Z obsahovej stránky je to predovšetkým výber jánošíkovej témy v ľudovom ponímaní. Z formálnej stránky je najzreteľnejší vplyv ľudovej zbojníckej piesne na melodičnosť Bottovho verša.

V lexike je značný počet **ľudových slov** a **zdrobnenín**, napr. *Janiček, zbojníček, skiaď* (odkiaľ), *dosti* (dosť).

Z figur je častý **paralelizmus** – opakovanie tých istých alebo podobných syntaktických konštrukcií:

*„Zbijal som ja, zbijal, boj za pravdu bijal,
čiernu krv tyranov trávníček popľújal;
zbijal som ja, zbijal sedem ročkov v lete:*

Príklady na ostatné trojy a figúry:

Metafora: *Slnce v zlatej koliske nad horou umiera.*

Priravnávanie: *Obloha v ťažkom smútku až k zemi sa zhyňa sta mať biedna nad rakvou jediného syna.*

Epiteton: *ťažký smútok.*

Alegoria – Inotaj: celý IX. spev.

Epizeuxa (opakovanie tých istých slov za sebou): *Horí ohník, horí;*

Padá rosa, padá...;

Janičko, Janičko, ty moje srdiečko...

Epanastrofa (slovo z konca riadka sa opakuje na začiatku ďalšieho verša): *zanútili chlappci: „Boli časy, boli!“*

Boli časy, boli, ale ...

Hyperbola (zveličovanie): *Hoj, a keď nad hlavou palosišk im blyсне: to až hen v Budahe srdece pánom stisne!*

Použitá literatúra: Botto, J.: Smrť Jánošíkova. Bratislava: Tatran, 1973.